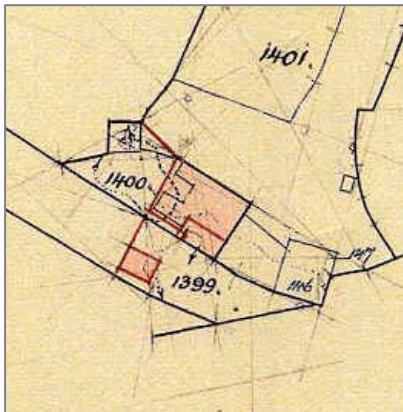

arcx-rapport 0733

WIENTJESVOORT in VORDEN

bouwhistorische verkenning van de voormalige
herberg en boerderij Ruurloseweg 77-79

buro voor monumentenzorg en cultuurhistorie

arcx

arcx-rapport 0733

WIENTJESVOORT in VORDEN

bouwhistorische verkenning van de voormalige
herberg en boerderij Ruurloseweg 77-79

INHOUD

1	Inleiding	2
2	Het gebouw	3
3	Wientjesvoort	7
4	Bouwgeschiedenis	11
5	Waardering	21
	Bijlage	23

Onderzoek: arcX Bergstraat 41 6981 DB Doesburg telefoon 0313 650190
Opdrachtgever: mw. M.R.H. Woltering

Veldwerk, tekst en foto's: Peter Boer

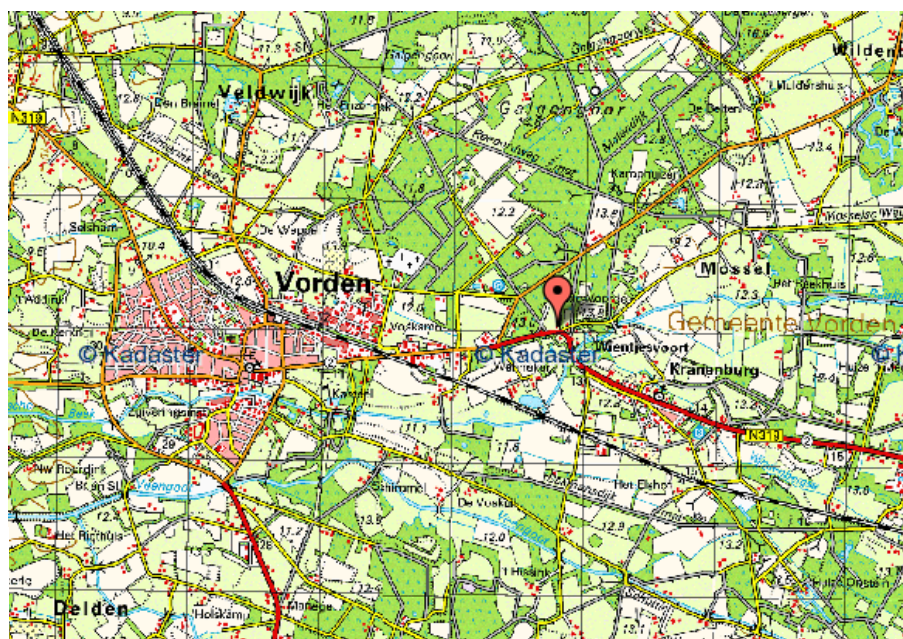
Centrumcoördinaten: X 220.775 Y 458.050

arcx aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

INLEIDING

1

Momenteel worden door G.H. Vaags Ontwerp- bouwadvisering uit Vorden plannen voorbereid voor de verbouw en restauratie van de boerderij Ruurloseweg 77-79 in Vorden, die beter bekend staat onder de naam *Wientjesvoort*. Vanwege de status van rijksmonument stelt de gemeente Bronckhorst hoge eisen aan deze plannen, onder andere aan een zorgvuldige omgang met de historische bouwsubstantie. Om zicht te krijgen op de mogelijkheden en beperkingen van deze plannen is een bouwhistorische verkenning uitgevoerd. Aan de hand van de resultaten van dit onderzoek kan bepaald worden welke cultuurhistorische waarden bij de verandering in het geding kunnen zijn en waar ruimte is voor nieuwe ontwikkelingen.

Ligging van het onderzochte object op de huidige topografische kaart.

Het onderzoek heeft bestaan uit het bestuderen van de bouwgeschiedenis van de boerderij op grond van zichtbare bouwdelen en bouwsporen in het in- en uitwendige van het object. Daarnaast is direct beschikbare informatie uit literatuur verwerkt.

Op woensdag 10 juli 2008 is het gebouw bezocht. Aanvullend zijn bij het Kadaster alle beschikbare hulpkarten opgevraagd.

HET GEBOUW

Wientjesvoort heeft in hoofdopzet de vorm van een T-huisboerderij. Het pand is opgedeeld in twee woningen en kent de laatste jaren geen agrarisch gebruik meer. De verbouwingsplannen betreffen het herstel van het casco en het beperkt moderniseren en uitbreiden van de woningen.

De onderzochte boerderij staat vrij op een ruim erf waarop ook twee bijgebouwen, waar onder een moderne wagenloods, staan. Deze bijgebouwen zijn in materiële zin van ondergeschikt belang en derhalve verder buiten beschouwing gelaten.

Zicht op de onderzochte boerderij vanaf het erf aan de voorzijde.

De boerderij bestaat in hoofdopzet uit een driebeukige voormalige bedrijfsruimte aan de achterzijde met aan de voorzijde twee woningen. Zowel aan de linker- als aan de rechterzijde is de plattegrond van het woongedeelte naar de zijkanten uitgebouwd; aan de linkerzijde bijna vier meter en aan de rechter zijde ongeveer een halve meter. In het rechter deel was oorspronkelijk ook een ondiepe kelder met daarboven waarschijnlijk een opkamer aangebracht. De zolder boven het woongedeelte is niet ingedeeld, het voorste stuk van de ruimte boven het bedrijfsgedeelte is ingedeeld met twee slaapvertrekken. Voor de ruimtelijke indeling wordt verder verwezen naar de opmeting blad 0710-01 dd 21-01-2008 van G.H. Vaags Ontwerp-bouwadvisering.

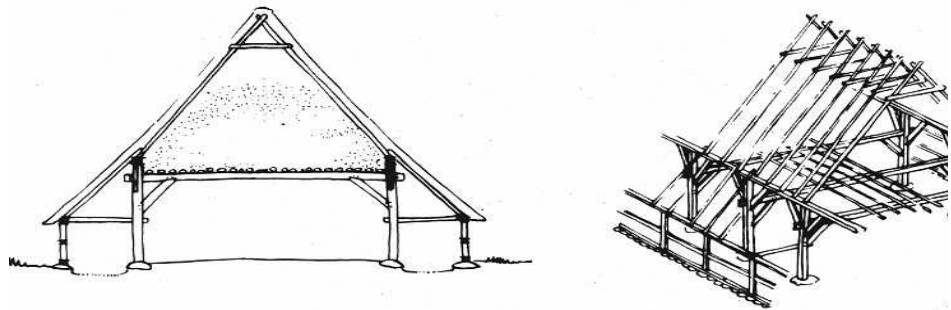
Overzicht van het voormalige bedrijfsgedeelte aan de achterzijde.

boerderijbouw in oost Nederland¹

Traditioneel waren alle boerderijen in oost-Nederland en het aangrenzende Duitse grondgebied van het hallehuistype en dus driebeukig. De dragende constructie van alle boerderijen en schuren was opgebouwd met ankerbalkgebinten. Voorbeelden van dit constructieprincipe kennen we al uit de late 15de eeuw. Ankerbalkgebinten bestaan uit twee stijlen waartussen op ongeveer driekwart van de hoogte een balk, de 'ankerbalk' was bevestigd. De verschillende gebinten waren in de lengterichting van de boerderij met platen aan elkaar verbonden. Alle hoeken tussen stijlen, balken en platen waren verstevigd met respectievelijk korbelen en windschoren. Deze constructie maakte een zeer efficiënt gebruik van de ruimte mogelijk. Zo efficiënt dat dit constructieprincipe dat aan het eind van de middeleeuwen algemeen gangbaar werd, tot aan de Tweede Wereldoorlog in gebruik zou blijven. Toen werd het maken van de bewerkelijke pen-en-gat verbindingen door de sterk gestegen arbeidskosten te duur. Door het gebruik van ankerbalkgebinten ontstond tussen de gebintstijlen een centrale ruimte, de deel, met aan weerszijden ruimten waar in de

¹ Ontleend aan: Oerdijk 192 in Okkenbroek, bouwhistorische verkenning en waardestelling, buro 02, 10 mei 2004.

winter het vee in potstallen gestald kon worden en waar ruimte was voor varkenshokken en paardenstallen. De deel was geschikt als wagenstalling en om te dorsen, terwijl boven de relatief laag liggende ankerbalk een ruime opslag voor hooi of ongedorst graan ontstond. Ook de ruimten boven de stallen, de hilden, werden voor opslag gebruikt. De oudste gebintconstructies waren van eikenhout, een materiaal dat op het platteland langer in gebruik bleef dan voor de woonhuizen in de stad. Later werd hoofdzakelijk grenenhout toegepast. In de boerderijen in bijvoorbeeld Epse Noord, waar arcx eerder betrokken was bij onderzoek in een aantal historische boerderijen, is dit onderscheid goed terug te vinden².

Dwarsdoorsnede en perspectief van een driebeukig hallehuis.

Voor de geschiedenis van veel boerderijen in ons land zijn twee ontwikkelingen van groot belang geweest: het verstenen van de wanden en het vergroten van de boerderij.

Voor een uiteenzetting van de belangrijkste dateringscriteria wordt verwezen naar bijlage 1.

gemengd bedrijf

De ruimtelijke ontwikkeling van boerderijen in het oosten van ons land kan niet los gezien worden van de boeren bedrijfsvoering in relatie tot het gebruik van het omliggende cultuurlandschap. Traditioneel voeren de boerenbedrijven op de

² De oude boerderijen als De Olthof, Dijkman, Krukkeland en Oud Azink zijn in eiken uitgevoerd. De jongere boerderijen Waterdijk 1, Waterdijk 3 en Nieuw Azink in grenen. Voor de schuren geldt het zelfde principe. De schuur van Krukkeland, die ook op stilistische gronden in de vroege 17de eeuw kan worden gedateerd is nog van eiken, de meeste andere schuren, bij De Olthof, Dijkman en Waterdijk 1 van grenen. De schuur van Nieuw Azink heeft weliswaar eiken gebinten, maar kwam van elders en is pas in 1910 'tweedehands' bij de boerderij geplaatst. Een uitzondering vormen de gebinten van de 19de eeuwse schuur bij Oud Azink die helemaal met populierenhout zijn opgebouwd.

zandgronden een gemengd bedrijf. Tot ver in de 18de eeuw was de veehouderij zwak ontwikkeld en diende deze hoofdzakelijk voor de productie van stalmest. Verse melk werd alleen voor eigen gebruik geproduceerd en van de overige melkproducten was alleen boter voor langere tijd houdbaar. De stalmest werd in potstallen verzameld waar zich in de loop van het jaar een dikke laag mest gemengd met stro opbouwde. De mest werd met heideplaggen vermengd en als natuurlijke meststof over het bouwland verspreid. Hoofdzakelijk verbouwde men rogge, afgewisseld met haver, gerst en boekweit. Pas in de loop van de 19de eeuw wordt de veehouderij van grotere betekenis en met de invoering van kunstmest en een betere waterhuishouding kunnen aan het eind van de 19de eeuw de bedrijven aanmerkelijk groeien.

Overzicht van de voormalige bedrijfsruimte van de onderzochte boerderij. Links de deel en rechts de voormalige stalruimte in de zijbeuk.

De belangrijkste functies van het boerenleven; wonen, veestalling, opslag van de oogst en werkruimte waren in de boerderij ondergebracht.

Daarnaast waren op het erf diverse bijgebouwen te vinden waar onder roedenbergen, schuren, een bakhuis en later ook varkens- en kippenschuren.

WIENTJESVOORT

Op het kadastrale minuutplan van 1832 staat het onderzochte gebouw onder nummer 146 getekend. De plattegrond heeft dan de vorm van een krukhuis met aan de achterzijde de karakteristieke vormen van een zogenaamde onderschoer.

De boerderij lag niet zoals nu aan een doorgaande weg maar op de kruising van de doorgaande weg met een pad in noordelijke richting dat vlak langs de linker zijgevel liep. Op de hoek staat een bijgebouw getekend met een vierkante plattegrond. Dit gebouwtje, waarschijnlijk een schuur, is in de huidige situatie niet meer aanwezig. Eigenaar is in 1832 Hendrica Bruggink, rentenierster uit Vorden.

Uitsnede uit het kadastrale minuutplan met nummer 146 is de onderzochte boerderij weergegeven.

Hier boven een historische foto van een vergelijkbare boerderij in de Achterhoek die aan de achterzijde voorzien is van een onderschoer.

Over de geschiedenis van Wientjesvoort zijn van de hand van J. Harenberg in 1969 en van J. van den Broek in 1993 artikelen verschenen³. Van den Broek heeft in de jaren 1985-1992 correspondentie gevoerd over de geschiedenis van het gebouw met J. Harenberg en de toenmalige

³ J. Harenberg, *De Wientjesvoort bij Zutphen*, in: Archieforgaan van de Oudheidkundige Vereniging De Graafschap, Meester Hendrik Willem Heuvel Stichting, G.A. van der Lugt Stichting 1969 pag 77-81.
J. van den Broek, *De voormalige boerderij-herberg "De Wientjesvoort" in Vorden*, in: Jaarboek Achterhoek en Liemers 1993 pag 66-72.

eigenaar H.P. Gorter uit Naarden. Deze briefwisseling is in kopie in het bezit van de huidige eigenaresse en geeft een interessant beeld op de voor zijn artikel geraadpleegde bronnen.

Foto van de voorgevel van de Wientjesvoort, gemaakt omstreeks het midden van de vorige eeuw. De nu niet meer bestaande schuur geheel links is gebouwd in 1884 (zie ook pagina 17).

De vroegste vermelding van het goed dateert uit 1326, het wordt genoemd onder de naam Lutteke (= klein) Wennekinck en was beleend aan Sweder van Vorden. Groot Wennekinck is de plaats waar thans de boerderij Wenneker staat (Ruurloseweg 48). Uit een vermelding in het verpondingsregister van 1646 blijkt dat het pand destijds een functie als herberg had: *Kleyn Wennekinck, vrouw Crousen Voor 't huis zijnde een herberge op Wennekinckvoort...* Deze laatste naam is mogelijk later verbasterd tot Wientjesvoort.

In 1666 treffen we Herman Wagenvoort, die getrouwd was met Jenneken Hermansen, aan op de *Wijnekincksvoort*. Zijn zoons, Hendrik en Gerrit worden meerdere malen genoemd in verband met vechtpartijen en dronkenschap. Gerrit voerde de boerderij en Hendrik was de herbergier. In 1770 behoorde de Wientjesvoort bij het landgoed Onstein en omschreven als Wientjesvoort, bestaande in Huis, Schuur, Bouw en Weylanden, opgaande bomen en akkermaalshout. Bij een veiling in dat jaar wordt Engelbetus Tiberius Haring van Harinxma Thoe Heeg de nieuwe eigenaar. In 1844 wordt het pand voor het laatst een herberg genoemd met T. Olthuys als herbergier. Harenberg en Van den Broek nemen beide aan dat de herberg daarna verdwenen is en vervangen werd door een boerderij. Uit het recente onderzoek is echter vast komen te staan dat het

bestaande gebouw, dat alle stylistische en functionele kenmerken van een traditionele boerderij bevat, in ieder geval van voor 1832 dateert en waarschijnlijk een 17de eeuwse oorsprong heeft. Dit maakt het aannemelijk dat de herbergbergfunctie ergens in het voorhuis ondergebracht geweest moet zijn. Vanwege de gunstige ligging aan de doorgaande weg van Winterswijk naar Zutphen vormde de Wientjesvoort een aantrekkelijke pleisterplaats voor langs trekkende voerlieden. De herberg had waarschijnlijk een kleinschalige opzet en vormde zo een aantrekkelijke bijverdienste voor de boerenfamilie. Het is goed mogelijk dat er een verband bestaat tussen het einde van de herberg en de aanleg van de spoorlijn Winterswijk-Zutphen in 1878.

In 1906 komt de familie Takkenkamp als pachter op de boerderij. Zij bewonen het rechter deel van de woning. Hendrikus R.M. Takkenkamp trouwde, nadat zijn eerste vrouw in het kraambed overleden was, in 1906 met zijn huishoudster Johanna ter Buk. Zij kregen samen drie kinderen. Vanaf 1963 huurt de familie ook het linker deel van de woning, eerst als zomerverblijf later als permanent verblijf. De huidige bewoonster is mevrouw J. de Jong Favié, dochter van mevrouw Favié-Takkenkamp.

Foto uit het begin van de vorige eeuw waarop de familie Takkenkamp aan tafel zit in het woonvertrek van de rechter woning. In de schouw brand nog een open vuur.

Na een eerdere poging in 1878 wordt in 1907 de boerderij verkocht aan Otto E.F.M. Baron van Hövel tot Westerflier, die ook eigenaar was van het nabijgelegen landhuis *Wientjesvoort* dat omstreeks 1850 gebouwd is. Toen de Baron in 1916 in financiële problemen raakte, werd de boerderij verkocht aan de landschapsschilder A.M. Gorter uit Amsterdam. Om naamsverwarring met het landhuis te voorkomen werd voor de boerderij de naam *Oude Wientjesvoort* geïntroduceerd. Het in 1926 gebouwde landhuis van de familie Gorter kreeg de naam *Oude Voorde*. Toen de familie Takkenkamp in 1990 de boerderij verliet, werd besloten om de boerderij voortaan *de Takkenkamp* te noemen, om de herinnering aan hen levend te houden.

Momenteel is de boerderij weer terug in de familie Takkenkamp, de huidige eigenaresse is mevrouw M.R.H. Woltering, een kleindochter van Hendrikus Takkenkamp.

BOUWGESCHIEDENIS

4

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat het huidige gebouw het product moet zijn van meerdere verbouwingen. Daarbij dient opgemerkt te worden dat ondanks een aantal latere aanpassingen de gebintenstructuur uitzonderlijk gaaf bewaard bleef. Op de eiken constructieonderdelen konden tijdens het veldwerk helaas geen telmerken waargenomen worden, zodat de datering onduidelijk blijft en ook niet zeker is dat alle onderdelen tot dezelfde bouwfase behoren.

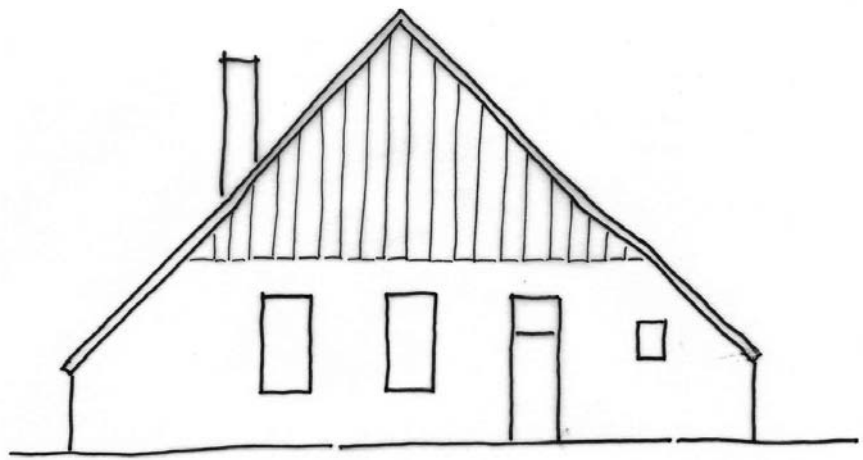

Overzicht van de grote schouw in het woonvertrek van de rechter woning.

oudste fase

In de boerderij zijn een aantal aanwijzingen te vinden die wijzen op een datering van het oorspronkelijke gebouw in de 17de eeuw of eerder. Allereerst heeft de gebintstructuur in opzet doorgelopen over het woongedeelte, de gebintplaten doen dat nog steeds en zijn opgelegd in de bakstenen voorgevel. Bij oudere boerderijen lopen de gebinten vrijwel altijd door over het woongedeelte, de voorgevel is dan meestal uitgevoerd als vakwerkgevel, waarin het eerste gebint is opgenomen. Bij de

onderzochte boerderij is de voorgevel later in baksteen opgetrokken. De enkelvoudige eiken balklaag boven het woongedeelte rust aan de achterzijde op de ankerbalk van het tweede gebint en is ter hoogte van de voorgevel opgelegd in het gevelmetselwerk. Desondanks bezit het metselwerk van de voorgevel niet de kenmerkende eigenschappen van 17de eeuws metselwerk met in de eind- en hoekoplossingen zogenaamde klezoren in de koppenlagen. Dit komt omdat alle vensteropeningen later in bestaand metselwerk ingehakt zijn waarbij de oorspronkelijke beëindigingen verstoord werden.

Schetsmatige voorstelling van de oorspronkelijke voorgevel van de boerderij.

Op de zolder boven de rechter woning is goed te zien dat de oorspronkelijke opzet van de boerderij een zuiver driebeukig hallehuis was; de oorspronkelijke eiken daksporen staan ter plaatse nog vrij in de ruimte, hoewel zij door de latere uitbreidingen hun functie verloren. Ook het metselwerk van de voorgevel bevat aanwijzingen dat de gevel aan de bovenzijde in een driehoek eindigde. Boven de vensters van de begane grond tekent zich een horizontale scheiding af met daar boven duidelijk strakker uitgevoerd metselwerk dat ongetwijfeld later aangebracht zal zijn. Bij eerder onderzoek binnen de gemeente Bronckhorst kon een vergelijkbaar bouwspoor in de voorgevel van een boerderij waargenomen worden⁴. Deze scheiding in het gevelmetselwerk is alleen verklaarbaar wanneer het bovenste deel ter vervanging van een niet dragend houten topgevelbeschoot aangebracht is. In het oosten van de provincie en in Twente komen houten topgevels veelvuldig voor bij boerderijen.

⁴ Arcx rapport 0701, Muldersfluite in Hengelo (G) dd 08 januari 2007.

Schilderij van een Achterhoekse boerderij met een in de vakwerkvoorgevel opgenomen gebint, dat aan de bovenzijde afgesloten wordt met een rand vertikaal beschot. Deze boerderij zal zeer waarschijnlijk oorspronkelijk een geheel houten topgevel gehad hebben, waarvan bij het aanbrengen van een wolfeind nog een randje bewaard bleef.

Aan de pleisterlaag op het schoorsteen kanaal van de schouw in het woonvertrek van de rechter woning is op zolder goed te zien op welke hoogte de rieten dakbedekking oorspronkelijk eindigde. Ook deze schouw, uitgevoerd met gemetselde hangboezem, zou heel goed nog uit de 17de eeuw kunnen dateren.

De constructieve opzet van de boerderij is opgebouwd uit vier eiken ankerbalkgebinten. Op deze gebinten zijn voor zover waarneembaar geen telmerken aangebracht.

De oorspronkelijke hilden bleven niet bewaard, wel valt de hoogte hiervan aan de hand van de pengaten van de steekrijen te reconstrueren.

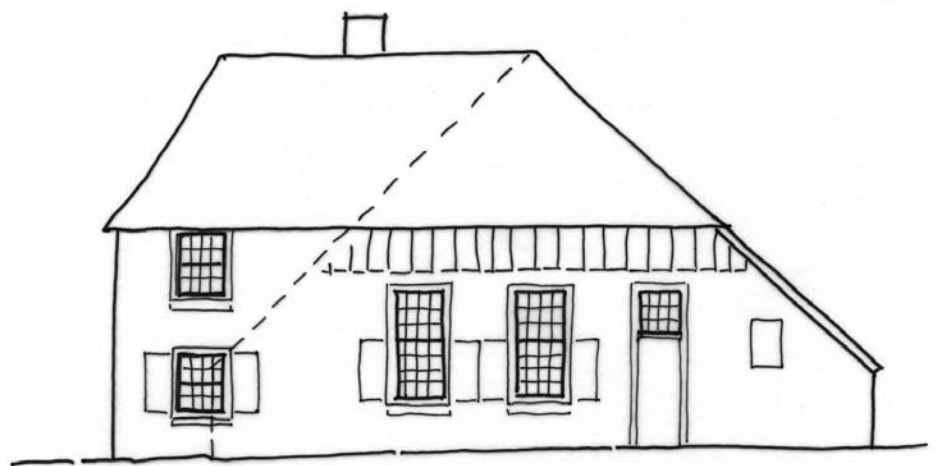
Gezien de plaatsing van de schouw in het woonvertrek tegen de zijwand, is het tevens denkbaar dat de scheidingswand tussen woon- en bedrijfsgedeelte oorspronkelijk uitgevoerd was in hout. Een groot aantal van de oorspronkelijke eiken daksporen bleef bewaard. Deze daksporen hebben een vierkante doorsnede en de haanhouten zijn met gesmede spijkers bevestigd.

Eén van de gebintstijlen ter hoogte van de pengaten van de verdwenen steekrijen.

uitbreiding van het woongedeelte in de 18de eeuw

Hier boven is al aangegeven dat de voorgevel later tot stand gekomen moet zijn. In de 18de eeuw is het woongedeelte aan de linker zijde uitgebreid. Het nieuwe deel heeft twee lage woonlagen onder een schilddak. De balklagen zijn enkelvoudig uitgevoerd, de balken zijn aan de onderzijde versierd met een kwartrond profilering. Om de aansluiting op het bestaande dak mogelijk te maken kon de houten topgevel van de oorspronkelijke boerderij niet gehandhaafd blijven; aan de voorzijde werd het dak afgewolfd zodat aan de voorzijde een gemeenschappelijk dakschild ontstond. Gezien de verschillen in het metselwerk bleef in eerste instantie nog wel de onderste strook van het topgevelbeschot bewaard. De aldus ontstane voorgevel werd voorzien van nieuwe schuifvensters en een nieuwe voordeur, in de uitbreiding hebben de vensters een wisseldorpel en buitenluiken over de volledige hoogte, in het bestaande deel met vaste kalven en luiken voor de onderramen. Schuifvensters met vaste kalven vormen in typologische zin een overgangsvorm tussen het traditionele kruiskozijn en het vanaf het eind van de 17de eeuw geïntroduceerde moderne schuifvenster. Tot ver in de 18de eeuw worden bij schuifvensters nog vaste kalven toegepast. Alleen op het platteland wist deze venstervorm te overleven, in stedelijke context zijn de meeste vensters van dit type door latere modernisering en inmiddels zeer zeldzaam geworden.

Schetsmatige voorstelling van de voorgevel na de uitbreiding van het woongedeelte in de 18de eeuw.

In het nieuwe deel aan de linker zijde werd een kleine zelfstandige woning gerealiseerd met op de begane grond een woonvertrek. De huidige indeling van de verdieping is recent gerealiseerd. Waarschijnlijk was deze ruimte oorspronkelijk niet ingedeeld. Ruggelings tegen de schouw van de rechter woning is een kleine schouw met hangboezem aangebracht, beide schouwen zijn aangesloten op hetzelfde rookkanaal. Tegenover de schouw is een bedstedenwand getimmerd bestaande uit twee bedsteden, in het midden gescheiden door een glazen servieskast. De rechter bedstede is in de huidige situatie bij het daar achter liggende keukentje getrokken. Oorspronkelijk was deze ruimte waarschijnlijk alleen vanuit het bedrijfsgedeelte bereikbaar.

Links de schouw in het woonvertrek van de uitbreiding aan de linker zijde, rechts de bedstedenwand in hetzelfde vertrek.

Ook het interieur van de rechter woning is waarschijnlijk tegelijkertijd met deze verbouwing gemoderniseerd. Door middel van een bedstedenwand kwam er (een nieuwe) afscheiding tussen het woon- en het bedrijfsgedeelte in combinatie met een gang vanaf de voordeur langs het woonvertrek naar de deel.

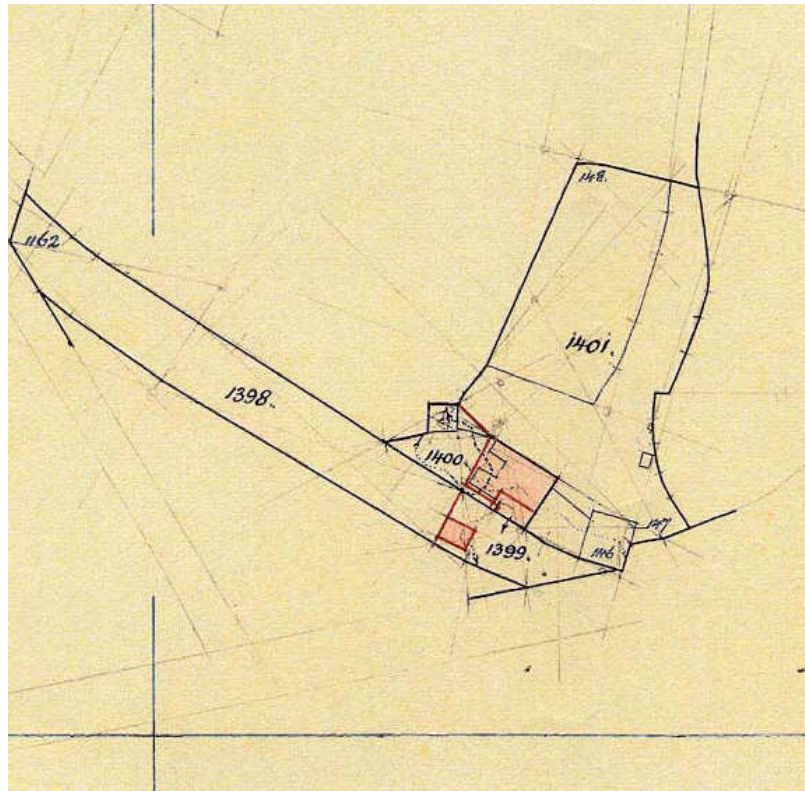

Overzicht van het woonvertrek van de rechter woning met tegen de achterzijde een bedstedenwand met tussen de bedsteden een servieskast met een karakteristieke 18de eeuwse geprofileerde bovendorpel.

verstening van de gevels van het bedrijfsgedeelte

Blijkens een

gedateerde sluitsteen in de gemetselde boog boven de baander in de achtergevel, werd in 1834 de onderschoer vervangen door de huidige gevel. Deze verbouwing werd door het Kadaster echter pas in 1884 vastgelegd. Toch is er geen twijfel over de authenticiteit van deze sluitsteen. Dat het kadaster deze verandering pas 50 jaar later optekende houdt zeer waarschijnlijk verband met de bouw van een schuur op de niet meer in gebruik zijnde weg langs de boerderij in dat jaar. De verandering aan de achtergevel was eenvoudigweg nog niet eerder opgemerkt of gemeld.

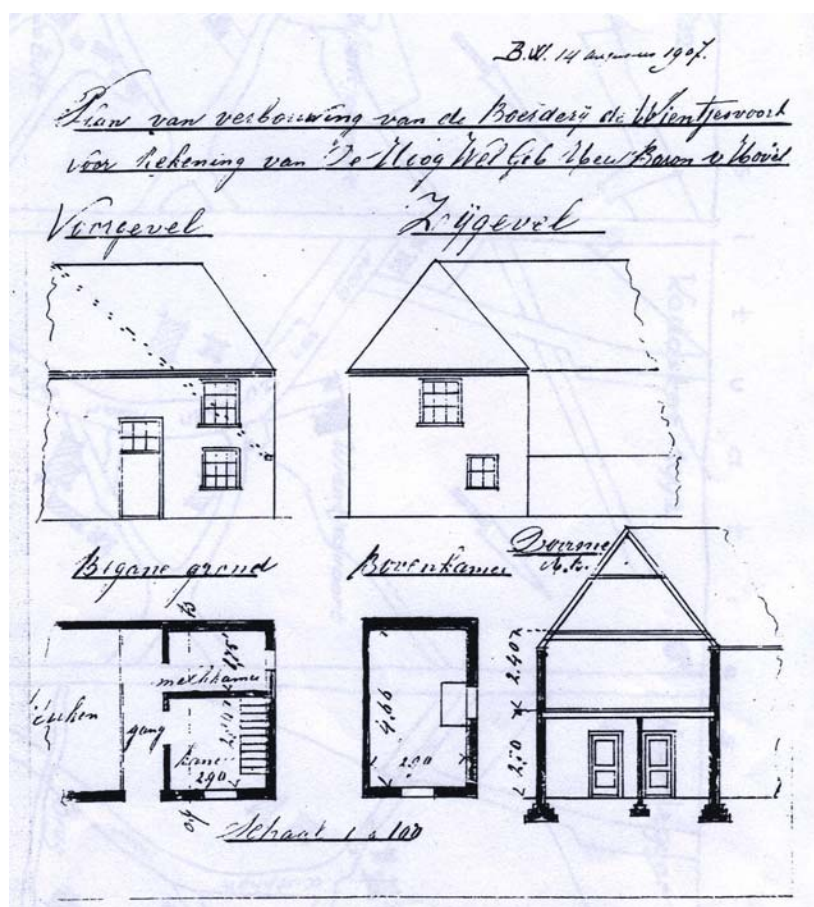

Kadastrale hulpkaart uit 1884 met daarop de kort daarvoor gebouwde schuur aan de linker zijde en de 50 jaar eerder uitgevoerde verandering van de achtergevel.

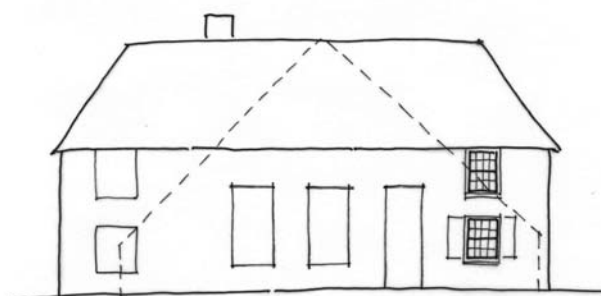
uitbreiding van het woongedeelte in 1907

Waarschijnlijk naar

aanleiding van het tweede huwelijk van de toenmalige pachter Hendrikus R.M. Takkenkamp werd het woongedeelte van de boerderij opnieuw gemoderniseerd, dit keer aan de rechter zijde. De woning werd een klein stukje verbreed en verhoogd met een verdieping. Van deze verbouwing bleef de bouwtekening bewaard.

Rechts van de gang werden op de begane grond aan de achterzijde een melkkamer en aan de voorzijde een vertrek met daarin de trap naar de verdieping gerealiseerd. De verdieping bleef ongedeeld. De vensterindeling van deze uitbreiding werd aangepast bij die van de rest van het woongedeelte.

Indeling van de voorgevel na de verbouwing van 1907.

latere verbouwingen

In de vorige eeuw werden de beide zijgevels van het bedrijfsgedeelte vernieuwd. Bij deze verbouwingen werden de zijgevels ook een klein stukje verhoogd, waarvoor het noodzakelijk was om ook de achtergevel iets te verhogen. Dit is goed zichtbaar aan extra rijen stenen aan de bovenzijde van de vlechtingen van de achtergevel.

De rechter zijde kwam het eerst aan de beurt. De nieuwe gevel werd uitgevoerd met gietijzeren stalvensters en houten mestdeurtjes. De linker gevel volgde een tijdje later. Hierin werden betonnen stalvensters aangebracht.

De zijgevels van het bedrijfsgedeelte werden in de loop van de vorige eeuw vervangen en een klein stukje verhoogd.

De laatste grote verbouwing dateert uit 1991. In dat jaar werd een stuk van de bedrijfsruimte bij de rechter woning getrokken en werden boven de deel twee slaapvertrekken gemaakt. Een deel van de kap werd daarbij ondersteund door gordingen die op hun beurt weer rusten op de nieuwe scheidingswand die de voormalige bedrijfsruimte opdeelt en een apart aangebracht spant aan de voorzijde.

In de kap geplaatst spant ten behoeve van de in 1991 aangebrachte gordingen.

Overzicht van de in 1991 bij de rechter woning getrokken bedrijfsruimte waarbij de hilden in dit deel verwijderd werden.

WAARDERING

5

Boerderij de Wientjesvoort dateert in opzet zeer waarschijnlijk uit de 17de eeuw. Het gebouw kreeg zijn huidige omvang en gedaante door uitbreidingen van het woongedeelte en een aantal verbouwingen van het bedrijfsdeel in de 18de, 19de en 20ste eeuw. Behoudens het recent verbouwde stuk van het bedrijfsgedeelte bleef van de oorspronkelijke opzet van de boerderij erg veel bewaard. De latere verbouwingen zijn in typologisch opzicht zeer representatief voor de ruimtelijke ontwikkeling van de boerderijbouw in de westelijke Achterhoek, zij het dat een kelder met opkamer in Wientjesvoort niet aanwezig is. Kenmerkend zijn de dwarsgeplaatste muur met daarin de schouwen, de verbreding van het woongedeelte en het toevoegen van een verdieping daarin en de latere uitbreiding van het woongedeelte aan de andere zijde. Binnen de gemeente Bronckhorst kon een vergelijkbare ruimtelijke ontwikkeling eerder door arcX vastgesteld worden bij de boerderijen Zelhemseweg 44 in Hengelo, Okhorstweg 4 in Wichmond en bij Zutphen-Emmerikseweg 14 in Baak.

Het gebouw is prominent gesitueerd in een bocht van de doorgaande weg, op een ruim erf. Aan de indeling van het huidige erf is het agrarische karakter van het complex helaas slecht herkenbaar. Deze situatie is voor verbetering vatbaar.

Van de gevels zijn met name de gevels van het woongedeelte en de achtergevel van het bedrijfsgedeelte zeer waardevol. Deze gevels bevatten belangrijke bouwsporen. De oorspronkelijke houten schuifvensters met vaste kalven van het woonvertrek van de rechter woning zijn uitzonderlijk gaaf en zeer zeldzaam. De indeling van de achtergevel is van belang vanwege de afleesbaarheid van de latere verandering van een gevel met onderschoer in een gemetselde gevel. De zijgevels van het bedrijfsgedeelte zijn in materiële zin veel minder van belang, hoewel aan de indeling hiervan het functionele agrarische gebruik nog uitermate goed herkenbaar is. De dakbedekking, in de vorm van rode oud-Hollandse pannen op het woongedeelte en riet in combinatie met rode oud-Hollandse pannen op het bedrijfsgedeelte, ondersteunen het historische beeld in belangrijke mate.

De historische ontwikkeling van het woongedeelte is probleemloos te volgen aan de hand van de indeling. Van de indeling zijn van monumentaal belang de beide woonvertrekken met schouwen en bedstedewanden, de gang in de rechter woning en de bewaard gebleven paneeldeuren. In de

linker woning bleef achter de bedstedewand een eenvoudig aanrecht in terrazzo bewaard dat representatief is voor de inrichting van dit deel als zomerverblijf.

Van de constructieve opzet zijn specifiek van monumentale waarde de complete gebintenstructuur, de bewaard gebleven eiken daksporen en de balklagen boven de beide woonvertrekken.

BIJLAGE 1

dateringscriteria en ruimtelijke ontwikkeling boerderijbouw in oost-Nederland.

De oudste boerderijen waren nog niet in baksteen uitgevoerd maar hadden wanden van vlechtwerk. Illustratief hiervoor zijn de drie boerderijen die het Kapittel van Lebuïnus uit Deventer in de directe omgeving van de stad nieuw liet bouwen in respectievelijk 1602 en 1603. Uit de rekeningen van deze boerderijen die bewaard bleven blijkt dat deze nog geheel in vlechtwerk waren uitgevoerd. In de bouwhistorische praktijk vinden we hiervan meestal nauwelijks iets terug. Nu is dit niet zo verwonderlijk als we beseffen dat de aanwezigheid van vlechtwerk moeilijk is aan te tonen. Immers, het houten stijl- en regelwerk van de vakwerkwanden werd bij verstening in zijn geheel verwijderd.

De topgevels aan de voor- en achterzijde van de boerderij waren niet ingevuld met vakwerk, maar afgedekt met vertikaal aangebrachte planken. Ook na de verstening van de gevels werd deze afwerking vaak gehandhaafd.

Achtergevel van een oude boerderij met een traditioneel ingericht erf. De achtergevel is nog uitgevoerd in vakwerk dat met metselwerk gevuld is. De topgevel heeft vertikaal beschot.

De oudste opzet van gebinten is vaak lastig te dateren. Uit de geschetste ontwikkeling in oost-Nederland kan een aantal criteria ontleend worden die mogelijk houvast bieden.

In de eerste plaats het gebruikte materiaal. De oudste gebinten werden vrijwel zonder uitzondering van eikenhout getimmerd. Constructies in grenen- of populierenhout zijn vrijwel altijd jonger, hoewel het gebruik van

deze houtsoorten zeker in de 17de eeuw al voor kan komen. De redenatie kan niet worden omgedraaid. Eikenhout werd tot laat in de 19de eeuw verwerkt zoals uit gedateerde voorbeelden blijkt. Bouwhout kon tot in de 17de eeuw vaak in de omgeving gekapt worden. Daarna werd goed eikenhout schaarser, en moest men noodgedwongen overstappen op andere houtsoorten.

Een tweede daterings-criterium is de aard van de gebruikte telmerken. In de late middeleeuwen werden zonder uitzondering gesneden telmerken toegepast. Jongere telmerken werden gehakt. Waar voor boerderijen de grens in de tijd gelegd moet worden, is in de vakwereld nog een punt van discussie. Niet uit te sluiten valt dat gesneden telmerken nog zeker tot 1700 werden toegepast. Maar uit elders aangetroffen telmerken en de waarschijnlijke datering van deze boerderijen blijkt dat gehakte merken voor 1700 niet ongebruikelijk waren.

Een derde dateringscriterium vormt de omvang van de draagconstructie met ankerbalkgebinten. In jongere boerderijen staan deze alleen in het bedrijfsdeel, achter de brandmuur. Het woongedeelte kent een heel eigen constructie, meestal met een enkelvoudige balklaag die in dragende muren is opgelegd. Daar waar dus de gebinten ook in het woongedeelte staan of stonden lijken we met een oudere boerderij te maken te hebben.

Daarnaast verstoren latere ontwikkelingen vaak het beeld. De verstening van een boerderij door het metselen van bakstenen wanden op de plaats van de oude vakwerkwanden wekt vaak de indruk dat we met een jongere boerderij van doen hebben dan feitelijk het geval is.

Van de tweede ontwikkeling, het vergroten van de boerderij, zijn veel voorbeelden te vinden. Bij onderzoek van historische boerderijen blijkt het vaak eerder regel te zijn dan uitzondering dat de boerderij in de loop van zijn bestaan werd vergroot.

Het bedrijfsgedeelte kon het eenvoudigst worden vergroot door aan de achterzijde één of meer gebinten bij te plaatsen als men behoefte kreeg aan bijvoorbeeld meer stalruimte. Soms zelfs wel tweemaal. Veel boerderijen in het oostelijk deel van de Achterhoek en langs de IJssel waren oorspronkelijk uitgevoerd met een 'onderschoer', het middendeel van de achtergevel sprong in en de deeldeuren, de 'baander', waren naar binnen verplaatst tot ruim onder de rieten kap. De oudste kadasterkaarten uit rond 1830 laten bijvoorbeeld zien, dat veel boerderijen toen een onderschoer hadden. Door het inspringende deel buiten de baander laat zich dit goed op de kaart herkennen. Hierdoor ontstond buiten de deuren

dus nog een ruimte waar bijvoorbeeld gereedschap droog kon worden neergezet⁵

Een laatste mogelijkheid meer ruimte in de stallen te creëren werd vooral de afgelopen decennia toegepast: het afzagen van de houten gebintstijlen om ze te vervangen door stalen profielen op dezelfde plaats of een nieuwe stalen constructie op de deel. Soms gebeurde dit omdat de stijlen aan de onderzijde waren aangetast maar meestal voor meer stalruimte. 'dat scheelt toch al gauw twee of drie koebeesten' aldus een boer.

Voor het vergroten van het woonhuis bestonden meer mogelijkheden. Oorspronkelijk speelde het leven van het boerengezin, vooral in de winter, zich af rond het open vuur, later de haard. Alleen de bedsteden en bijvoorbeeld een kamertje waar een weefgetouw stond, als naast het boerenbedrijf nog wat werd bijverdiend met huisnijverheid, waren van de grote ruimte afgescheiden. In de loop van de tijd ontstond steeds meer behoefte om de verschillende functies van het wonen in aparte ruimten onder te brengen. Er kwamen slaapkamers, een (woon)keuken, een 'mooie kamer', een representatieve gang, etc.

Een veel toegepaste oplossing was het optillen van de dakvoet boven de zijmuur van de woning, waardoor het mogelijk werd hier vensters in aan te brengen. Op de plaats van een bedstede kon dan bijvoorbeeld een slaapkamertje worden gemaakt.

Analoog aan de ontwikkeling aan de achterzijde, kon men ook aan de voorzijde een gebint bij plaatsen. Daarnaast konden er ook ruimten met een woonfunctie in de voormalige stallen worden gebouwd zoals aparte slaapkamers of een spoelkeuken. En als de schuur dicht bij de boerderij stond, of er zelfs tegenaan gebouwd was, was het ook mogelijk ruimte van de schuur bij het woonhuis te betrekken.

De meest gebruikelijke oplossing was echter het zijdelings uitbouwen van het woonhuis, waardoor een krukhuis (L-huis) of T-huis ontstond, soms nog onder de opgetilde dakvoet, meestal met een eigen dwars geplaatst schilddak. Soms werden twee woningen in het vergrootte woonhuis ondergebracht. Als het bedrijf door de oudste zoon werd overgenomen konden zijn ouders op de boerderij blijven wonen.

⁵ Over de oorspronkelijke functie van het onderschoer bestaan veel verschillende meningen. Zie hiervoor L.A. van Prooije *De vakleu en et vak*. Arnhem, 1984. Blz. 85. De mooiste verklaring uit genoemde publicatie zullen we hier citeren, waarbij opgemerkt dient te worden dat het onderschoer in Oost Nederland vele omschrijvingen kende waaronder 'vaaltschuur': 'De vaaltschuur is een groot gemak, ie staot der buuten en bunt toch onder dak'.

bergstraat 41
6981 db doesburg
t 0313 650190
f 0313 650192
e info@arcx.nl
www.arcx.nl